

ЛЕКСИКОГРАФІЯ, ЛЕКСИКОЛОГІЯ, ФРАЗЕОЛОГІЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

В'ячеслаў Шчэрбін

Структура беларускай спецыяльнай лексікаграфіі

У сучасным мовазнаўстве пры характарыстыцы такога раздзела моўнай навукі, як лексікаграфія, ужо з'яўляецца агульнапрынятым падзел зместу дадзенага раздзела на два падраздзелы: 1) філалагічную лексікаграфію, асноўная мэта якой – адлюстраванне моўнай або наіўнай карціны свету ў алфавітных філалагічных слоўніках розных тыпаў; і 2) спецыяльную лексікаграфію, якая ажыццяўляе шматбаковае апісанне навуковай карціны свету шляхам стварэння шырокага кола разнастайных даведачных выданняў (універсальных, галіновых і рэгіянальных энцыклапедый, тэрміналагічных слоўнікаў, прадметных і галіновых даведнікаў, класіфікатараў, рубрыкатараў, вызначальнікаў раслін і інш.). Акрамя таго, да ліку спецыяльных даведачных прац (энцыклапедый, слоўнікаў, даведнікаў і інш.) асобныя даследчыкі «адносяць таксама календары знамянальных і памятных дат, хронікі падзей, статыстычныя, юрыдычныя, краіназнаўчыя атласы, музейныя, наменклатурныя каталогі, каталогі выставак і інш.» [1: 118–119].

Паколькі змест навуковай карціны свету з'яўляецца значна больш дэтэлізаваным, чым змест наіўнай карціны свету, для апісання навуковай карціны свету патрабуецца і значна большая колькасць спецыяльных даведачных прац. Менавіта па гэтай прычыне колькасць такіх прац няспынна расце. Прычым тэмпы гэтага росту ўвесь час павялічваюцца. Апошняму ў немалой ступені спрыяе той факт, што ў адрозненне ад філалагічнай лексікаграфіі, у рамках якой працуюць амаль выключна філолагі (мовазнаўцы, літаратуразнаўцы і фалькларысты), над вырашэннем праблем спецыяльнай лексікаграфіі працуюць не толькі філолагі, але і прадстаўнікі іншых навук і прафесій. Плёнам працы, перш за ўсё, менавіта спецыялістаў-прадметнікаў стала тое, што лік спецыяльных даведнікаў розных тыпаў у складзе любой развітой нацыянальнай лексікаграфіі даўно ўжо ідзе на тысячы назваў. Напрыклад, у Беларусі да спецыяльнай лексікаграфіі сёння адносіцца звыш дзвюх тысяч даведачных выданняў розных тыпаў. Больш

таго, па гэтаму паказчыку (колькасць слоўнікаў) спецыяльная лексікаграфія нават пераўзышла філалагічную лексікаграфію.

Каб нейкім чынам упарадкаваць і зрабіць зручнымі для карыстання гэтыя слоўнікавыя багацці, назапашаныя ў галіне спецыяльных ведаў, у кожнай краіне ствараюцца разнастайныя класіфікацыі даведачных прац спецыяльнага характару. Шэраг такіх класіфікацый (як монакрытэрыяльных, так і шматкрытэрыяльных, комплексных) створаны і ў Беларусі [2; 3; 4; 5; 6]. Абапіраючыся на той або іншы крытэрыі (генетычны, параметрычны, дысцыплінарны і інш.), кожная з такіх слоўнікавых класіфікацый падзяляе неабсяжнае мноства існуючых спецыяльных даведнікаў на дзесяткі больш дробных іх груп, у складзе якіх адшукаць патрэбную даведачную працу значна лягчэй. Разам з тым, такія празмерна дэталізаваныя слоўнікавыя класіфікацыі, якія арыентаваны на аблягчэнне бібліяграфічнага пошуку, маюць і пэўны недахоп: яны не заўсёды адлюстроўваюць тыя ўзаемасувязі паміж рознымі групамі спецыяльных даведнікаў, пры дапамозе якіх гэтыя дробныя групы даведачных прац аб'ядноўваюцца ў больш буйныя слоўнікавыя напрамкі. На наш погляд, да ліку такіх буйных слоўнікавых напрамкаў, з якіх уласна і складаецца агульная структура беларускай спецыяльнай лексікаграфіі, неабходна аднесці наступныя:

- 1) тэрміналагічную лексікаграфію або тэрмінаграфію;
- 2) энцыклапедычную лексікаграфію;
- 3) эксперыментальную лексікаграфію;
- 4) класіфікацыйную лексікаграфію;
- 5) спецыяльную канцэптаграфію.

Кожны з пералічаных вышэй слоўнікавых напрамкаў мае ў сваім складзе спецыфічны набор розных груп спецыяльных даведнікаў, які вызначаецца шляхам выкарыстання таго або іншага дамінантнага лексікаграфічнага макрапараметра. Указаныя вышэй слоўнікавыя напрамкі адрозніваюцца паміж сабой не толькі дамінантнымі лексікаграфічнымі макрапараметрамі, пакладзенымі ў іх аснову, але і колькасцю прысвечаных ім металексікаграфічных прац, узроўнем сваёй тэарэтычнай і практычнай распрацаванасці, колькасцю ўключаемых у іх склад спецыяльных даведнікаў, шчыльнасцю уласцівых толькі ім сувязей з рознымі напрамкамі філалагічнай лексікаграфіі і шмат чым яшчэ. Апісанню агульнай структуры беларускай спецыяльнай лексікаграфіі, якая складаецца з пяці ўказаных буйных слоўнікавых напрамкаў, і прысвечаны гэты артыкул.

Тэрміналагічная лексікаграфія (тэрмінаграфія)

Дадзены напрамак сфарміраваўся раней за іншыя напрамкі беларускай спецыяльнай лексікаграфіі (першыя беларускія тэрміналагічныя слоўнікі былі апублікаваны яшчэ ў канцы XIX ст.) і на дадзены момант ён характарызуецца найбольшай тыпалагічнай разнастайнасцю аб'ядноўваемых у яго рамках тэрміналагічных слоўнікаў. Тым не менш, нягледзячы на існуючыя паміж імі тыпалагічныя адрозненні, усе гэтыя слоўнікі можна аднесці да адзінага слоўнікавага напрамку, паколькі галоўным аб'ектам апісання ў іх з'яўляюцца тэрміны: «Тэрмін (ад лац. *terminus* – граніца, мяжа, пагранічны знак) – гэта слова (або словазлучэнне), якое абазначае спецыяльнае паняцце са сферы навукі, культуры, вытворчасці і заключае ў сабе дакладнае лагічнае азначэнне (дэфініцыю) гэтага паняцця» [7: 407–408]. Інакш кажучы, менавіта тэрміналагічны параметр з'яўляецца дамінантным макрапараметрам у адносінах да ўсіх слоўнікаў і даведнікаў, што ўваходзяць у склад дадзенага слоўнікавага напрамку спецыяльнай лексікаграфіі. Усяго ж у склад сучаснай беларускай тэрмінаграфіі ўваходзіць звыш адной тысячы спецыяльных слоўнікаў.

Сабраная ў шматлікіх тэрміналагічных слоўніках беларуская спецыяльная лексіка і прынцыпы яе лексікаграфічнага апісання выклікаюць пільную цікавасць даследчыкаў. У сваіх артыкулах Г. Аксёнава, Л. Антанюк, С. Балотнікава, М. Буракова, В. Валашчук, М. Гуліцкі, Л. Гушчына, Н. Дзераўлёва, Д. Дзятко, Л. Кавалёва, Н. Кажухова, Г. Кулеш, Г. Курышка, В. Ламака, А. Лапкоўская, Н. Літвін, М. Лойка, К. Любецкая, В. Наталевіч, В. Пяркова, А. Цысык, І. Штоп, В. Шчэрбін і іншыя даследчыкі аналізуюць пытанні гісторыі беларускай тэрмінаграфіі, метадыкі стварэння тэрміналагічнага слоўніка, тыпалогіі спецыяльных даведнікаў, распрацоўкі новых тыпаў тэрміналагічных слоўнікаў, апісання асаблівасцей і функцый розных напрамкаў тэрмінаграфіі, параўнання рознанацыянальных тэрмінаграфічных традыцый, прынцыпы адбору рээстрадавага матэрыялу для тэрміналагічнага слоўніка і інш. Больш таго, апублікаваны ўжо і першыя манаграфіі па праблемах беларускай тэрмінаграфіі [8; 9].

У межах сучаснай тэрміналагічнай лексікаграфіі Беларусі вылучаюцца наступныя групы слоўнікаў (у дужках пасля кожнай групы даведнікаў падаецца лічба, якая ўказвае іх агульную колькасць): *перакладныя слоўнікі тэрмінаў* (347); *тлумачальныя слоўнікі тэрмінаў* (321); *тэрміналагічныя стандарты* (234); *слоўнікі народнай спецыяльна-побытавай лексікі* (61); *вузкадысцыплінарныя тэрміналагічныя слоўнікі* (40); *тэрміналагічныя слоўнікі-праекты* (33); *вучэбныя спецыяльныя слоўнікі* (31); *тэрміналагічныя банк і базы тэрміналагічных даных* (23); *ідэаграфічныя тэрміналагічныя*

слоўнікі (12); тэрміналагічныя гласарыі (12); агульнагаліновыя тэрміналагічныя даведнікі (11); слоўнікі спецыяльнай наменклатуры (10); гістарычныя слоўнікі тэрмінаў (8); тэрміналагічныя зборнікі і бюлетэні (7); слоўнікі навуковых скарачэнняў і абрэвіятур (6); слоўнікі тэрміналагічных словазлучэнняў і сказаў (6); тэрміналагічныя мінімумы (4); політэхнічныя слоўнікі (3); слоўнікі прафесіяналізмаў (3); слоўнікі стандартызаваных тэрмінаў (3); слоўнікі тэрміналагічных запазычанняў і неалагізмаў (3); этымалагічныя слоўнікі тэрмінаў, прафесіяналізмаў і номенаў (3); слоўнікі агульнанавуковай лексікі (2); слоўнікі міжнародных тэрмінаэлементаў (2); граматычныя слоўнікі тэрмінаў (1); словаўтваральныя слоўнікі тэрмінаў (1); слоўнікі тэрміналагічных варыянтаў (1) і інш.

Энцыклапедычная лексікаграфія

Разглядаемы слоўнікавы напрамак пачаў фарміравацца яшчэ ў пачатку 1930-х гадоў, таму сёння ён аб'ядноўвае ў сваім складзе многія сотні рознатыповых энцыклапедый і энцыклапедычных слоўнікаў, у якіх усебакова раскрываецца паняццё змест экстралінгвістычных з'яў, працэсаў, фактаў [10; 11]. Інакш кажучы, у адрозненне ад філалагічных слоўнікаў, у артыкулах якіх перавага аддаецца шматбаковаму апісанню моўных адзінак, «галоўнае ў энцыклапедыі – змест слоўнікавага артыкула, яго навуковасць, ахарактарызаваныя традыцыі мінулага, сучасны стан, напрамкі і перспектывы распрацоўкі праблемы для будучыні» [12: 43]. Па сутнасці, сістэматызаваная падча экстралінгвістычных звестак з'яўляецца дамінантным лексікаграфічным макрапараметрам, які вызначае прыналежнасць энцыклапедый і энцыклапедычных даведнікаў розных тыпаў да аднайменнага напрамку спецыяльнай лексікаграфіі. У адпаведнасці з гэтым макрапараметрам у склад беларускай энцыклапедычнай лексікаграфіі сёння ўключаецца звыш пяці соцень даведчаных прац.

Высокім ўзроўнем развіцця ў Беларусі характарызуецца не толькі энцыклапедычная практыка, але і тэорыя энцыклапедычнай справы. Самым розным тэарэтычным пытаннем айчынай энцыклапедычнай лексікаграфіі (гісторыі складання універсальных, галіновых і рэгіянальных энцыклапедый, крытычнай ацэнцы апублікаваных энцыклапедычных прац, адбору рээстрадавага і картаграфічнага матэрыялу для энцыклапедычных даведнікаў, крыніцазнаўчым праблемам, адлюстраванню гісторыі ў энцыклапедыях і інш.) прысвяцілі свае артыкулы М. Берлеж, В. Бернік, П. Броўка, Н. Буракоўская, В. Грыцкевіч, А. Дзярновіч, С. Запрудскі, Э. Іофе, Л. Календа, Г. Каспяровіч, А. Каўрус, У. Конан, Т. Кузьмініч, Я. Лецка, П. Міхайлаў, А. Навумовіч, Г. Пашкоў, А. Петрашкевіч, В. Рагойша, Я. Рапановіч, У. Салановіч, З. Сань-

ко, Б. Сачанка, М. Спірыдонаў, Т. Сухая, Р. Тышкевіч, І. Шамякін, Л. Шлома, В. Шчэрбін, У. Юрэвіч і многія іншыя беларускія даследчыкі. У складзе энцыклапедычнай металексікаграфіі Беларусі прадстаўлены і манаграфічныя даследаванні [13; 14].

Сёння ў рамках беларускай энцыклапедычнай лексікаграфіі можна вылучыць наступныя групы спецыяльных даведнікаў: *універсальныя энцыклапедыі* (іх выдадзена ў Беларусі дзве: «Беларуская савецкая энцыклапедыя» ў 12-ці тамах (Мн., 1969-1976) і «Беларуская энцыклапедыя» ў 18-ці тамах (Мн., 1996–2004). У 1930-я гады рыхтавалася да выдання яшчэ адна беларуская энцыклапедыя універсальнага тыпу ў 10-ці тамах, аднак сталінскія рэпрэсіі супраць удзельнікаў гэтага энцыклапедычнага праекта не дазволілі яго завяршыць); *біяграфічныя слоўнікі і даведнікі* (104); *галіновыя энцыклапедыі* (81); *бібліяграфічныя даведнікі, паказальнікі і каталогі* (69); *энцыклапедыі і энцыклапедычныя слоўнікі і даведнікі для адпачынку, забаў, захапленняў* (45); *кразнаўчыя энцыклапедычныя слоўнікі і даведнікі* (42); *календары* (37); *вузкадысцыплінарныя энцыклапедычныя слоўнікі і даведнікі* (36); *храналагічныя даведнікі і тэблицы, летанісы, храналогіі і хронікі* (28); *біябібліяграфічныя даведнікі і паказальнікі* (20); *архiўныя, музейныя і бібліятэчныя даведнікі, інвентары, каталогі і пуцяводнікі* (9); *вучэбныя энцыклапедычныя слоўнікі і даведнікі* (9); *даведнікі серыі «Хто ёсць хто»* (7); *папулярныя энцыклапедычныя слоўнікі і даведнікі* (7); *рэгіянальныя энцыклапедыі* (7); *даведнікі серыі «Чырвоная кніга»* (5); *зборнікі помнікаў гісторыі і культуры* (5); *энцыклапедыі афарызмаў* (5); *агульнагаліновыя энцыклапедычныя слоўнікі і даведнікі* (4); *фальклорныя і этнаграфічныя даведнікі і слоўнікі* (4); *пісьменніцкія персанальныя энцыклапедычныя даведнікі* (2); *тэматычныя энцыклапедычныя слоўнікі і даведнікі* (2); *генеалагічныя даведнікі* (1) і інш.

Эксперыментальная лексікаграфія

Асноўныя адрозненні гэтага слоўнікавага напрамку ад іншых напрамкаў беларускай спецыяльнай лексікаграфіі ўпершыню былі апісаны яшчэ ў 1998 годзе: «Правамернасць фарміравання такога напрамку абумоўлена наяўнасцю ў асобных тэрміналагічных слоўнікаў апошніх год шэрага спецыфічных асаблівасцей, якія не дазваляюць адназначна аднесці іх ні да практыўных, ні да нарматыўных, ні да апісальных слоўнікаў тэрмінаў. Ад першых яны адрозніваюцца тым, што практуюць не новыя тэрміны, а новыя спосабы лексікаграфічнай апрацоўкі ўжо існуючых і рэальна выкарыстоўваемых тэрмінаў. Ад другіх іх адрознівае больш шырокі ахоп рээстравай лексікі, які дазваляе ўключаць у склад апошняй не толькі нарміраваныя тэрміны, але і

тэрміналагічныя наватворы, якія з'явіліся ў навуковых тэкстах зусім нядаўна. Нарэшце, з апісальнымі тэрміналагічнымі слоўнікамі падобныя эксперыментальныя слоўнікі спецыяльнага характару рэзка кантрастуюць сваімі вельмі нетрадыцыйнай агульнай структурай і новымі спосабамі семантызацыі тэрмінаў» [15: 126]. Інакш кажучы, у якасці дамінантнага лексікаграфічнага макрапараметра, наяўнасць якога ў змесце эксперыментальных слоўнікаў спецыяльнага характару дазваляе аб'ядноўваць іх у адзін слоўнікавы напрамак, можна разглядаць выкарыстанне ў гэтых слоўніках нетрадыцыйных для лексікаграфіі спосабаў сістэматызацыі змяшчаемай інфармацыі (табліцы, схемы, малюнкi, чарцяжы, невербальныя сімвалы, формулы, пытална-адказныя комплексы, базы даных, базы ведаў і інш.), якія запазычваюцца іх складальнікамі з розных галін спецыяльных ведаў.

Як слушна заўважыў адносна эксперыментальнага характару падобных даведнікаў Ф. Саракалетаў, «адметнай асаблівасцю сучаснай лексікаграфіі з'яўляецца тое, што слоўнікі нашых дзён пачынаюць выкарыстоўваць і табліцы, і схемы, паколькі інфармацыя не ўмяшчаецца ў адведзены (зацверджаны) аб'ём» [16: 43]. Дарэчы, аналагічнай думкі аб перспектывах выкарыстання нетрадыцыйных спосабаў прадстаўлення спецыяльнай лексікі (тэрміналогіі) у слоўніках прытрымліваюцца і спецыялісты па камп'ютарнай інфарматыцы: «...да набору тэрмінаў неабходна ставіцца з асцярогай, паколькі іх лік у натуральнай мове настолькі вялікі, што сабраць іх у адзін лексікон з розных галін ведаў не ўдасца, таму некаторыя тэрміны трэба выкарыстоўваць як запісы табліц баз даных (аўтамабілі, пашпартныя даныя людзей)» [17: 25]. Эксперыментальны характар сваіх даведчаных прац прызнаюць і самі аўтары асобных беларускіх слоўнікаў [18: 5].

На жаль, металексікаграфічны аналіз зместу такіх эксперыментальных даведнікаў спецыяльнага характару зараз амаль не праводзіцца ў Беларусі, паколькі ад спецыялістаў у галіне лексікаграфіі ён патрабуе наяўнасці вялікага аб'ёму адпаведных прадметных ведаў з розных навуковых дысцыплін і прафесійных сфер дзейнасці, а прадстаўнікі гэтых дысцыплін і сфер дзейнасці, як правіла, не маюць навыкаў металексікаграфічнага аналізу даведчаных прац. Таму сёння можна назваць толькі лічаныя публікацыі, прысвечаныя вывучэнню зместу разнатыпных даведчаных выданняў (у тым ліку і эксперыментальнага характару), створаных для той або іншай навуковай дысцыпліны [19; 20; 21]. Між тым, ажыццяўленне сістэматычных даследаванняў у галіне распрацоўкі і выкарыстання эксперыментальных даведнікаў спецыяльнага характару, у якіх шырока ўжываюцца разнастайныя прыёмы ўпарадкавання ведаў з адпаведных навуковых дысцыплін і сфер

прафесійнай дзейнасці, можа значна папоўніць метадалагічны арсенал традыцыйнай лексікаграфіі і зрабіць яе вынікі значна больш запатрабаванымі з боку прадстаўнікоў гэтых дысцыплін і сфер дзейнасці. Больш таго, «вывучэнне семіятычных асаблівасцей слоўнікава-даведачных тэкстаў спецыяльнага характару, на наш погляд, можа паспрыяць збліжэнню экстралінгвістычных і лінгвістычных уяўленняў, без чаго немагчымы хуткі прагрэс у галіне стварэння інтэлектуальных тэхналогій і экспертных сістэм ведаў» [22: 20].

Сёння ў склад беларускай эксперыментальнай лексікаграфіі, па нашых падліках, можна ўключыць звыш пяці соцень разнатыпных даведачных выданняў, сярод якіх вылучаюцца наступныя групы спецыяльных даведнікаў: *вузкагаліновыя даведнікі і даведачныя дапаможнікі эксперыментальнага тыпу* (469); *матрычныя слоўнікі і даведнікі ў выглядзе табліц* (24); *прыродазнаўчыя і тэхнічныя атласы* (11); *вучэбныя даведнікі і даведачныя дапаможнікі па асобных дысцыплінах* (10); *тэмнікі* (6); *даведнікі пытальна-адказнага тыпу* (5); *спецыяльныя даведнікі з моцным невербальным кампанентам* (1) і да т. п. выданні.

Класіфікацыйная лексікаграфія

Гэты напрамак вылучаны ў складзе беларускай спецыяльнай лексікаграфіі ў 2000 г., калі былі апублікаваны тэзісы даклада на тэму «Класіфікацыйны напрамак у сучаснай тэрмінаграфіі» [23]. Да гэтага слоўнікавага напрамку намі было прапанавана адносіць тыя даведачныя выданні спецыяльнага характару, галоўнай задачай якіх з'яўляецца «паняцыйнае ўпарадкаванне самой прадметнай галіны, у рамках якой выкарыстоўваецца апісваемая ў такіх выданнях тэрміналогія» [24: 10]. Па папярэдніх падліках, такіх спецыяльных даведнікаў класіфікацыйнага характару ў Беларусі налічваецца ўжо больш за дзве сотні адзінак.

На жаль, кола беларускіх даследчыкаў, якія ажыццяўляюць вывучэнне спецыяльных даведнікаў указанага тыпу, з'яўляецца пакуль што дастаткова абмежаваным. Тым не менш, праблемам распрацоўкі і выкарыстання класіфікатараў, электронных і іншых каталогаў, разнастайных паказальнікаў і рубрыкатараў у розных галінах народнай гаспадаркі Беларусі прысвяцілі свае артыкулы Р. Грыгянец, М. Грыневіч, Н. Зеленеўская, С. Ілына, С. Латушкін, А. Мураўёва, Н. Радзіванавіч, В. Шчэрбін і іншыя даследчыкі. Апублікаваны ўжо і першыя беларускія манаграфіі, у асобных раздзелах якіх асвятляюцца праблемы падрыхтоўкі спецыяльных даведнікаў класіфікацыйнага тыпу [25].

Сёння ў складзе беларускай класіфікацыйнай лексікаграфіі вылучаюцца наступныя групы даведачных выданняў: *алфавітныя, сістэматычныя,*

прадметныя і іншыя паказальнікі і спісы (128); галіновыя, электронныя, тэлефонныя і іншыя каталогі (23); алфавітныя індэксы і паказальнікі тэрмінаў (16); вызначальнікі раслін (15); адміністрацыйныя, прафесійныя і камерцыйныя паказальнікі (11); вызначальнікі мінералаў і горных парод (6); анатаваныя спісы і пералікі навуковых тэрмінаў, прафесіяналізмаў і номенаў (5); вызначальнікі жывёл (5); агульныя і галіновыя класіфікатары (4); тарыфна-кваліфікацыйныя даведнікі прафесій, спецыяльнасцей і пасада (3); тэрміналагічныя тэзаўрусы (3); агульныя і лакальныя рубрыкатары ці слоўнікі рубрык (2) і інш.

Спецыяльная канцэптаграфія

У структуры спецыяльнай лексікаграфіі Беларусі гэта самы новы слоўнікавы напрамак. Першая больш-менш сур'ёзная публікацыя аб спецыяльных канцэптуарыях (слоўніках канцэптаў) з'явілася ў Беларусі толькі ў 2005 годзе. У якасці галоўных асаблівасцей слоўнікаў гэтага тыпу ў ёй былі вызначаны наступныя рысы: «іх падкрэслена арыентаванасць на ключавыя паняцці ў змесце апісваемай імі праблемнай вобласці, якой бы шырокай гэта вобласць ні была; уласцівы рээстравым адзінкам канцэптуарыяў высокі індэкс інтэртэкстуальнасці; выкарыстанне гіпертэкставай тэхналогіі пры стварэнні многіх канцэптуарыяў» [26: 30]. Дамінантным лексікаграфічным макрапараметрам, паводле якога слоўнікі спецыяльных канцэптаў могуць быць згрупаваны ў рамках аднаго слоўнікавага напрамку, выступае тое, што ў іх рээстрах прадстаўлены галоўным чынам ключавыя паняцці з розных навуковых дысцыплін і прафесійных сфер дзейнасці. На сённяшні дзень, па нашых падліках, да ліку спецыяльных канцэптуарыяў, створаных у Беларусі, можна аднесці каля пяці дзесяткаў даведчаных выданняў гэтага тыпу.

Што датычыцца металексікаграфічнага аналізу практыкі складання спецыяльных канцэптуарыяў, то ў Беларусі, як і ў іншых краінах Усходняй Славіі [27; 28; 29; 30], такім аналізам займаюцца лічаныя даследчыкі. Тым не менш, плёнам іх працы ўжо стала тэарэтычнае вывучэнне шэрага пытанняў спецыяльнай канцэптаграфіі Беларусі: 1) узаемаадносіны агульнай і спецыяльнай канцэптаграфіі [31]; 2) тэрмін як аб'ект апісання ў спецыяльнай канцэптаграфіі [32]; 3) выкарыстанне канцэптуарыяў для вырашэння праблемы навігацыі ў гіпертэкставай прасторы [33]; 4) вывучэнне практыкі складання спецыяльных канцэптуарыяў у розных славянскіх краінах [34; 35]; 5) выкарыстанне спецыяльных канцэптуарыяў для нарміравання дысцыплінарных пералікаў ключавых слоў [36] і інш.

Структуру беларускай спецыяльнай канцэптаграфіі зараз утвараюць наступныя групы даведнікаў канцэптualaнага характару: *слоўнікі асноўных навуковых паняццяў і катэгорый* (31); *слоўнікі ключавых тэрмінаў, паняццяў і слоў* (5); *слоўнікі навуковых дэскрыптараў* (2); *вузкадысцыплінарныя канцэптуары ці слоўнікі дысцыплінарна арыентаваных канцэптаў* (1); *слоўнікі галоўных, ключавых, апорных слоў* (1) і інш.

Асобнымі замежнымі даследчыкамі часам вылучаюцца і некаторыя іншыя напрамкі спецыяльнай лексікаграфіі: *галіновая лексікаграфія* [37: 216]; *даследчыцкая лексікаграфія* [38: 38]; *дысцыплінарная лексікаграфія* [39]; *навукова-тэхнічная лексікаграфія* [40] і інш. Аднак, на нашу думку, гэтыя напрамкі шмат у чым супадаюць па свайму зместу з ужо ахарактарызаванымі вышэй слоўнікавымі напрамкамі (энцыклапедычнай лексікаграфіяй, тэрмінаграфіяй і інш.), таму пад час апісання структуры беларускай спецыяльнай лексікаграфіі яны не разглядаліся ў якасці асобных слоўнікавых напрамкаў.

Такім чынам, калі дапусціць, што разглядаемая намi структура спецыяльнай лексікаграфіі Беларусі мае полеваю прыроду, то ядро такой структуры, безумоўна, будзе складацца з найбольш тэрэтычна і практычна распрацаваных напрамкаў (тэрмінаграфіі і энцыклапедычнай лексікаграфіі). У сваю чаргу, да прамежкавай зоны такой структуры можна аднесці добра распрацаваную на практыцы, але недастаткова вывучаную ў тэрэтычным плане эксперыментальную лексікаграфію. Нарэшце, перыферычнымi часткамі структуры беларускай спецыяльнай лексікаграфіі ў цяперашні час з'яўляюцца яўна недастаткова распрацаваныя ў тэрэтычных і практычных адносінах класіфікацыйная лексікаграфія і спецыяльная канцэптаграфія. На карысць такога вываду сведчыць як колькасць спецыяльных слоўнікаў, што аб'ядноўваюцца ў рамках кожнага з прааналізаваных вышэй слоўнікавых напрамкаў спецыяльнай лексікаграфіі, так і ўзровень іх тэрэтычнай распрацаванасці ў металексікаграфічных працах беларускіх даследчыкаў. Для параўнання: у краінах Еўрапейскага Саюзу і Паўночнай Амерыкі тэрэтычны ўзровень і маштабы практычнага развіцця розных напрамкаў спецыяльнай лексікаграфіі адрозніваюцца ў значна меншай ступені.

Літаратура

1. Зыгмантовіч С. В. Арганізацыя і тэхналогія бібліяграфічнай дзейнасці: Вучэбны дапаможнік. – Мн., 2006. – 325 с.
2. Шчэрбін В. К. Асноўныя напрамкі сучаснай беларускай тэрмінаграфіі // Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Серыя 4. – 1995. – № 2. – С. 52–55.

3. Шчэрбін В. К. Тэрмінаграфія: практыўная, нарматыўная і апісальная // Навіны Акадэміі навук Беларусі. – 1995. – 21-га ліпеня. – С. 2–3.
4. Шчэрбін В. К. Традыцыйныя і новыя напрамкі сучаснай славянскай тэрмінаграфіі // Мовазнаўства. Літаратура. Культуралогія. Фалькларыстыка. XIII Міжнародны з'езд славістаў (Любляна, 2003). Даклады беларускай дэлегацыі. – Мн., 2003. – С. 210–228.
5. Щербин В. К. Основные направления белорусской терминологии // Славянское терминоведение (Москва). – 2009. – № 1. – С. 25–27.
6. Щербин В. К. Генетическая, параметрическая и дисциплинарная классификации белорусских терминологических словарей // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – К., 2009. – Вип. VIII. – С. 15–20.
7. Шчэрбін В. К. Спецыяльная лексіка // Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. А. Я. Баханькова. – Мн., 1994. – С. 407–436.
8. Любецкая К. П. 3 гісторыі нямецка-беларускай, беларуска-нямецкай лексікаграфіі і тэрмінаграфіі / Навук. рэд. Г. А. Цыхун. – Мн., 2002. – 132 с.
9. Хайчук Р., Зубов А. Основы создания терминологических словарей. – Беласток, 2004. – 127 с.
10. Шчэрбін В. К. Універсальныя даведнікі пра чалавецтва і Сусвет // Народная асвета. – 1994. – № 1. – С. 77–80.
11. Шчэрбін В. К. Энцыклапедычныя слоўнікі // Беларуская мова: Энцыклапедыя. – Мн., 1994. – С. 630–631.
12. Гуліцкая В., Гуліцкі М. Лексікаграфічныя даведнікі – найкаштоўнейшыя культуралагічны набытак нацыі // Роднае слова. – 2009. – № 8. – С. 41–44.
13. Киселевский А. И. Языки и метаязыки энциклопедий и толковых словарей. – Мн., 1977. – 176 с.
14. Імя Петруся Броўкі Беларуская Энцыклапедыя / Уклад. Л. В. Календа. – Мн., 2005. – 264 с.
15. Щербин В. К. Эвристические функции экспериментальной терминологии // Vocabulum et vocabularium (Сборник научных трудов по лексикографии). – Гродно, 1998. – Вып. 5. – С. 126–129.
16. Сороколетов Ф. П. Общая и учебная лексикография: Учебное пособие. – Л., 1985. – 57 с.
17. Григорьев Р. Д., Красилов А. А. Автоматический синтез программ // НТИ. Серия 2. – 2008. – № 5. – С. 23–31.
18. Ганчаренко И. И. Англо-белорусско-русский словарь терминов по образовательному менеджменту (с предметным указателем): Учебно-методическое пособие. – 2-е изд. – Мн., 2003. – 99 с.

19. Матэматычныя слоўнікі // Матэматычная энцыклапедыя / Гал. рэд. В. Бернік. – Мн., 2001. – С. 141–142.

20. Эканамічныя і сумежныя слоўнікі // Эканамічная тэрміналогія беларускай мовы: Бібліяграфічны алфавітна-тэматычны даведнік / Аўтар-склад. К. С. Усовіч. – Гомель, 2002. – С. 42–49.

21. Щербин В. К. Социологические словари и энциклопедии // Социологическая энциклопедия / Под общ. ред. А. Н. Данилова. – Мн., 2003. – С. 305.

22. Щербин В. К. Семиотические особенности словарно-справочных текстов // Актуальные проблемы теоретической и прикладной лингвистики: Материалы Международной научной конференции, посвященной памяти профессора Р. Г. Пиотровского: В 2-х ч. – Ч. 2. – Мн., 2010. – С. 16–21.

23. Щербин В. К. Классификационное направление в современной терминологии // Сучасні праблемы тэрміналогіі та тэрмінаграфіі. Тэзі доповідей міжнародной навуковай канферэнцыі. – К., 2000. – С. 10–11.

24. Там жа. – С. 10.

25. Правовая информатизация Республики Беларусь: становление и перспективы развития / Под общ. ред. Н. Н. Радивановича. – Мн., 2007. – 400 с.

26. Щербин В. К. Общая и специальная концептография // Слово и словарь = Vocabulum et vocabularium: Сборник научных трудов по лексикографии / Отв. ред. Л. В. Рычкова и др. – Гродно, 2005. – С. 26–31.

27. Караулов Ю. Н. Концептография языковой картины мира. Статья 1. Первый этап «восхождения» к образу мира: от элементарных фигур знания к предметно-референтным областям культуры // Проблемы прикладной лингвистики. – М., 2004. – Вып. 2. – С. 9–19.

28. Караулов Ю. Н. Концептография языковой картины мира. Статья 2. Референтные области, концепты и концептосферы (Второй этап «восхождения» – от областей к концептам) // Языковое сознание: теоретические и практические аспекты: Сборник статей / Под общ. ред. Н. В. Уфимцевой. – М.; Барнаул, 2004. – С. 71–86.

29. Гагарин С. Н. «Англо-русский толковый вербализационный словарь ключевых концептов политики» как средство лексикографического описания фрагмента когнитивно-языковой картины мира // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2005. – № 4. – С. 127–133.

30. Широков В., Шевченко Л. До пытання про системну концептографію Святога Письма // Мовознавство. – 2010. – № 4–5. – С. 98–105.

31. Щербин В. К. Общая и специальная концептография // Слово и словарь = Vocabulum et vocabularium: Сборник научных трудов по лексикографии / Отв. ред. Л. В. Рычкова и др. – Гродно, 2005. – С. 26–31.

32. Щербин В. К. Термин в зеркале специальной концептографии // Актуальные проблемы лингвистики и терминоведения: Международный сборник научных трудов, посвященный юбилею проф. З. И. Комаровой / Отв. ред. В. И. Тамашпольский. – Екатеринбург, 2007. – С. 92–95.

33. Щербин В. К. Концептуарии и проблема навигации в гипертекстовом пространстве // Текст. Язык. Человек: Сборник научных трудов: В 2 ч. / Отв. ред. С. Б. Кураш, В. Ф. Русецкий. – Ч. 1. – Мозырь, 2007. – С. 121–122.

34. Шчэрбін В. К. Славянская концептология и концептография // Мовазнаўства. Літаратуразнаўства. Фалькларыстыка: XIV Міжнародны з'езд славістаў (Охрид, 2008): Даклады беларускай дэлегацыі. – Мн., 2008. – С. 233–252.

35. Щербін В. К. Українська концептологія і концептографія: погляд із Білорусі // Українська мова. – 2008. – № 3. – С. 26–40.

36. Щербин В. К. Словари концептов как средство нормирования дисциплинарных перечней ключевых слов // Актуальные проблемы прикладной лингвистики: Сборник научных статей: В 2 ч. – Ч. 1 / Отв. ред. А. В. Зубов. – Мн., 2008. – С. 168–177.

37. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Лингвострановедческая теория слова. – М., 1980. – 320 с.

38. Морковкин В. В. О словарной лексикологии // Русский язык за рубежом. – 2001. – № 2. – С. 32–38.

39. Haensch G. Die zweisprachige Fachlexikographie und ihre Probleme // Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires: An International Encyclopedia of Lexicography. – Vol. 3. – Berlin; New York, 1991. – P. 2937–2948.

40. Герд А. С. Научно-техническая лексикография // Прикладное языкознание: Учебник / Отв. ред. А. С. Герд. – СПб., 1996. – С. 287–307.

Vjacheslav SHCHERBIN

The Structure of Belarusian Special Lexicography

The article describes the general structure of Belarusian special lexicography comprised of five main dictionary areas – terminography, encyclopedic lexicography, experimental lexicography, classificational lexicography, and special conceptography. The main groups of multitype dictionaries specified within the above mentioned dictionary areas are defined and quantitatively characterized. The degree of theoretic development of different areas of Belarusian special lexicography is estimated. The conclusion about the necessity of more even development of all the analyzed areas of Belarusian special lexicography is substantiated.